

Eötvös József: Levelek I. 1820-as évek – 1848. február 28.,
s. a. r. Völgyesi Orsolya

Budapest, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet,
2023, 506 l.

„Most tiz éve Milanoban akadt szemembe az Athenaeum és benne Ön »Búcsúja«. Akkor is olly csodás hatással valának rám Ön szavai [...] Azóta ragaszkodik lelkem Ön tisztelt nevéhez, mellyet azóta gyakran találtam, de soha semmi alatt, mi csatlakozásomat nem nevelte volna” (250) – méltatta Neumann (Barsi) József bicskei plébános¹ 1847-es rajongói levelében az ekkor már széles körben ismert és elismert politikust és író, Eötvös Józsefet. Az irodalmi babérokra törő papot – akinek ekkoriban már kötetre menő versgyűjteménye volt² – a báró második regényének, *A falu jegyzőjének* elolvasása ösztönözte levélírássra. Neumann soraihoz igen hasonló hangnemet üt meg egy majdnem két évtizeddel korábban keletkezett Eötvös-levél, amelyben egy akkoriban még csak tizenhét éves, literátori vágyakkal telt fiatalember fordult a magyar irodalom „szent öregjéhez”, Kazinczy Ferenchez: „Közelget az idő, mellyen mindenki szive érzelméit az előtt, kihez vonzanak, szabadon kitarja, légyen hát szabad nékem is mélyly tiszteletemet mellyet Kazintzy ur eránt már régen érzek, ’s hodoletomat mellyel mint magyar tartozom, nyilván kimondanom” (55). Az idézett két levél most először olvasható együtt annak köszönhetően, hogy 2023-ban napvilágot láttak Eötvös József 1820-as évektől 1848. február 28-ig írt levelei.

A levelezést Völgyesi Orsolya rendezte sajtó alá, aki mögött már komoly textológiai munkásság áll, hiszen Kölcsey Ferenc *Országgyűlési naplóját* és *Országgyűlési dokumentumait* is kiadta.³ Ezúttal is nagy hozzáértéssel jegyzetelte meg a szövegeket, illetve írta meg a kötet bevezető tanulmányát, amely Eötvös irodalmi és politikai pályakezdését – mint az élete kitüntetett pillanatait – tárja fel a levelek tükrében. Mint a címből kiderül (*Levelek I.*), ez a kötet nyitódarabja egy, az Eötvös-levelezést kiadó sorozatnak, amelynek szerkesztője Gángó Gábor, aki 2021-ben szenzációszámba menő dokumentumkiadásával gyarapította az ismert Eötvös-szövegkorpust.⁴ Gángó az előszóban

¹ Életéről lásd bővebben: TÁLAS Géza, *Barsi József emlékezete*, Vigilia, 27(1962), 3. sz., 150–153.

² *Uo.*, 150.

³ KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési napló*, s. a. r. VÖLGYESI Orsolya, Bp., Universitas, 2000. – KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési dokumentumok (1832–1835)*, s. a. r. VÖLGYESI Orsolya, Bp., Universitas, 2011.

⁴ Eötvös fiatalkorának két, kötetbe szerkesztett kéziratát a *Költeményeim* és *Naplót* adta ki (EÖTVÖS József, *Költeményeim*, s. a. r. GÁNGÓ Gábor, Hernád Kiadó, 2021. – EÖTVÖS József, *Napló*, s. a. r. GÁNGÓ Gábor, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2021). Ezek jelentősége kapcsán lásd: SZILÁGYI Márton, *Eötvös József:*

kitér arra, hogy a vállalkozást több mint tíz évvel ezelőtt, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont akkori vezetője, Fodor Pál kezdeményezte, majd az így létrejött – Gángó Gábor és Cieger András által vezetett – kutatócsoport többéves munkája során több mint 5000 levelet gyűjtöttek össze. Olykor a gyűjtés különleges, digitális korszakunkra jellemző módokon történt, mint Eötvös Almásy György grófhhoz írt 1840. áprilisi levele esetén, amelyet az Axioart online aukciós katalógusa alapján sikerült kiadni. A levelezés azonban így sem teljes, számos levél megsemmisült vagy lappang, például a Palocsay Tivadar báróval – e kötetben is többször emlegetett baráttal – váltott darabok közül egyet sem ismerünk, ahogy Eötvös másik jó barátjával, Szalay Lászlóval folytatott levelezése is sajnálatos módon hiányos. Eötvös korának legeredményesebb levelezői közé tartozott, sokoldalú érdeklődésének és életművének köszönhetően levelezése egyaránt releváns az irodalomtörténet, politikatörténet és tudománytörténet számára.

A sorozat első kötete 220 levelet vesz számba, ám ezek közül csak 145-nek ismert a szövege, a fennmaradó 75 levél létezésére utalásokból következtethetünk. Ezek más levelekben elejtett megjegyzések vagy naplórészletek, amelyekre minden esetben rámutatnak a magyarázatok, például egy feltehetően Desseffy Aurél gróf által írt 1837. április 15. előtti levél esetén: „Eötvös 2021b [tehát a *Napló*], 9.: »Egy levél hazámból Aur D. szomorú hírek«” (352). A sajtó alá rendezett levelek közül 74 korábban megjelent Oltványi Ambrus kiadásában is,⁵ ám az csakis Eötvös által írt levelekre korlátozódott, a szövegeket modernizálták benne, illetve az idegen nyelvű leveleknek csak a fordítását tartalmazta. Ez már csak azért is roppant problematikus, mivel ez a közlési mód elfedi Eötvös levelezésének nyelvi sokszínűségét, hiszen a levelei jelentős része német (köztük a legelsőök vagy éppen az édesanyjának írottak), de találunk latin, illetve francia nyelvűt is. Jelen kiadás betűhíven közli a szövegeket, a szövegkritikai jegyzetek lábjegyzetben, míg a kéziratra, korábbi megjelenésekre vonatkozó információk, illetve a magyarázatok a kötet második felében található *Jegyzetek*be kerültek. A fordítások közvetlenül az eredeti levelet követően olvashatók, és a jegyzetekben a visszautalások esetén nemcsak az eredeti nyelvű szövegrészlet, hanem annak fordítása is megtalálható a könnyebb tájékozódást elősegítendő:

les nouveaux embellissements de ma figure / arcom újabb „megszépítése” – Eötvös itt a Londonban vett ökölvívóleckékre és azok eredményére utalhatott. 1837. április 13-i naplóbejegyzésében így írt: „Bokszmesterem úgy szemembe csapott, hogy feldagadt.” (352)

A fordítások elkészítésén többen is dolgoztak, ám külön kiemelendő közülük a 2021-ben Kis János szuperintendens leveleit⁶ kiadó Tóth Kálmán, aki nemcsak a fordítások

Köteményeim. S. a. r. és a kísérőtanulmányt írta Gángó Gábor; Eötvös József: Napló. S. a. r. és a kísérőtanulmányt írta Gángó Gábor; Irodalomismeret, 32(2021), 3. sz., 99–105.

⁵ EÖTVÖS József, *Levelek*, s. a. r. OLTVÁNYI Ambrus, Bp., Magyar Helikon, 1976 (Eötvös József művei).

⁶ KIS János (1770–1846) *szuperintendens irodalmi és tudományos levelezése*, s. a. r. TÓTH Kálmán, Bp., Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.

jelentős részét készítette el, de a sajtó alá rendezés kezdeti fázisában is dolgozott a levelek átiratán és azok szövegkritikai jegyzetekkel való ellátásán.

De milyenek is maguk a levelek? Eötvös első, Jöchlinger Johanna bárónőnek – a nála két évvel fiatalabb rokonának – írt rövidke üzenetei még megmosolyogtató gyermekeségek „Pepi” aláírással, ám így is érdekes betekintést nyújtanak a korszak arisztokrata gyermekeinek az életébe. Eötvös írói vénáját már itt felfedezhetjük az olyan részletekben, mint amikor a küldött finom cukorkákért köszönetül a levélke zárlatában cukorédes pusztit küld válaszul: „Es sendet dir ein Zuckersüßes Küßchen dein Vetter Pepi Eötvös” (52).

A bevezetőben idézett, Kazinczyhoz írt levél már felnőttadarab, szimbolikus tétellel rendelkezik, hiszen ez az első ismert magyar nyelvű levele és egyben az irodalmi pályára lépés szándéknyilatkozata is: „Emlékezzen meg Kazintzy ur rolam is ki vágyodo szemmel tekintek hazám tündöklő tsilagira, ’s bátran repülök feléjek, ha szárnyaim tsak viaszok ’s a forro nap sugáritol olvadnak, már már merülvén a feledékenség tengerébe, eszt gondolom hazámért halok ’s vigan merülök el” (56). A Kazinczynál való jelentkezés nem volt előzmények nélküli, ugyanis amint arra Völgyesi Orsolya a magyarázatok közt felhívja a figyelmet, Eötvös és Kazinczy ekkor már személyesen ismerték egymást, hiszen Kazinczy Pesten járva hallott tanáraitól az ifjú báróról, és ezért felkereste őt. Noha Eötvös szándékában állt komolyabb levelezésbe kezdeni a „széphalmi mesterrel”, annak 1831-es halála miatt erre már nem nyílt lehetősége.

Az 1830-as évek elején jelentkező fiatal írók Kazinczy Ferenc, Szemere Pál és Kölcsey Ferenc pártfogását keresték, tőlük kaptak útmutatást, míg az Aurora-körrel konfliktusos viszonyuk alakult ki. Eötvös első számontartott műve, az 1831-es *A kritikus apotheosisa* bekapcsolódás a Conversations lexikon-pörbe Bajza Józseffel és kritikustársaival szemben, Dessewffy József gróf védelmében – aki Kazinczy közeli barátja és az 1830-as évek első felében Eötvös fontos levelezőpartnere is volt. Szintügy levelezett Szemere Pállal is, akinek *Muzárion*jában és ellen-*Aurorá*jában több alkotása is megjelent.

Eötvös írói eszmélésének és pályája kezdetének szempontjából megkerülhetetlenek a Szalay Lászlóval váltott levelei, amelyeknek köszönhetően nemcsak egyes műveinek keletkezésébe, formálódásába látunk bele (mint *Bosszú* című szomorújátéka esetében), hanem például egy I. András idején játszódó történelmi regényéről is tudomást szerezhetünk, amelynek kézírata ma már nem ismert. Szintén megjelenik leveleikben az 1835-ben, fiatalon elhunyt Palocsay Tivadar verseinek magyarra fordítása és kiadásának szándéka: „Most egy kérés, Tivadar annyi költeményt hagyott, hogy legnagyobb szorgalmammal is egy év alatt alig fordíthatnám; nem fogsz e segíteni, leg alább egy keveset, kérlek ted; kérlek barátom úgy is már annyit fáradok” (97). Eötvös Szalay mellett e munkára Szemerét, Kölcseyt és Gaál Józsefet is meg kívánta nyerni, ám nem járt sikerrel – amint Völgyesi Orsolya fogalmaz: „csak Kölcsey készült el a *Der Jüngling* című vers fordításával, amely *Az ifjú* címmel jelent meg 1839 májusában

az Eötvös szerkesztette *Budapesti Árvízkönyv* második kötetében” (28). Eötvös nemcsak barátja véleményét kérte ki művei kapcsán, de olykor közbenjárása révén helyezte el írásait a lapokban, például a Helmezy Mihály szerkesztette *Társalkodó*ban, mint arról egy 1838. májusi levele tanúskodik. A ’40-es évektől aztán levelezésükben egyre nagyobb szerepet kapott a politika, hiszen Szalay 1844-ben átvette Kossuth Lajostól a *Pesti Hírlap* szerkesztését. Persze Eötvöst a politika korábban is foglalkoztatta már, ennek remek forrása a Széchenyi Istvánnal váltott éveken át húzódó levelezése. Eötvös 1844–1845-ben több cikket is publikált a *Pesti Hírlap*ban, később pedig ezeket átdolgozva a *Reform* című kötetébe illesztette bele.⁷

Eötvös irodalmi és politikai érdeklődésének sajátos összefonódását jelentette ekkoriban megjelenő regénye, *A falu jegyzője*, ahol – Devescovi Balázs szavaival – „első politikai tanulmányai szépírói munkásságába is átszüremlenek”,⁸ nem véletlen, hogy Pulszky Ferenc – a *Pesti Hírlap*ban a cenzúra miatt nem közölhető – levelében a regény politikai olvasatát adta:

természetes, hogy sem a regénynek helyesen feloldott bonyolításáról, sem a jellemek sikerült rajzáról, sem az előadás soha meg nem akadó költői folyamáról nem szólok, szóljanak erről kritikusaink, kik a *Falu jegyzője*-ben csak szépirodalmi művet látják, de engedjék meg, hogy én a regényt mint politikai tény tekintsem, hatásáról szóljak s a tant vegyem vizsgálatom tárgyául, mely ifjabb gyermekéül ezen irányregényt szülte, s a *Pesti Hírlap* első hasábjait azóta, hogy Kossuth a szerkesztőségtől megvált, szüntelenül átlengi. (239)

Pulszky a regény rettentő népszerűségét is említette, kiemelve, hogy még inasa is „kileste mindig a helyet, hová a füzeteket tettem, hogy azokat titkosan elolvashassa” (240). A regény sikerét és népszerűségét figyelembe véve egyáltalán nem csodálkozhatunk, hogy a mű elolvasása Neumann Józsefet egy rajongással teli levél megírására készítette – mint ahogy azt a bevezetőben említettem. Ekkorra Eötvös már kétséget kizáróan nagy írónak számított, akihez érdemes volt iránymutatásért, támogatásért fordulni, mint annak előtte Kazinczyhoz és társaihoz.⁹

Még hosszan sorolhatnánk a különféle kapcsolathálózatokhoz kötődő levelezőpartnereket és a levelekben felvetett témákat, amelyek messze túlmutatnak mind az irodalom, mind a politika tárgykörén. Ez egyben roppant kihívás is a sajtó alá rendező számára, hiszen a jegyzetanyag hátterét több tudományág biztos ismerete adhatja csak. Ám kétség sem férhet ahhoz, hogy Völgyesi Orsolya kiváló munkát

⁷ EÖTVÖS József, *Reform*, Lipcse, Köhler Károly Ferenc, 1846.

⁸ DEVESCOVI Balázs, *Eötvös József*, Pozsony, Kalligram, 2007, 109.

⁹ Így gondolta a 20 éves Kertbeny Károly is, mint az kiderül Eötvös Teleki László grófnak írott leveléből: „Miolta ide Pestre jöttem, amint az ide mellékelt levelekből láthatod egy bizonyos Carl Maria Benkert pattantus cadet zaklatott, nem hagyva nyugtot, egy munkat hozva a’ másik után amint látszik azon meggyőződésben hogy benne nagy költő rejlik kinek csak protectio szükséges hogy Shakespear mellé áljon” (231).

végezve jól kiérlelt, precíz és kellően részletező jegyzeteket készített a levelekhez, amelyek alapvetően járulnak hozzá a szövegek kontextualizálásához és értelmezéséhez. A jegyzetek közötti utalások szintén könnyen érthetők és jól követhetők. Bár hiányként nem róható fel, és részben a névmutató pótolja, ám könnyítené a kötetben való tájékozódást, ha a kiadvány tartalmazna egy levelezőpartnerek szerint rendszerezett listát is. Emellett nagyban segítené a könyv felhasználását, ha tárgymutatója is lenne – legalább Eötvös és kortársai fontosabb műveit illetően. A vállalkozás nagyságát és fontosságát tekintve adná magát, hogy a 21. század mediális lehetőségeit kihasználva a későbbiekben hálózatos kiadás is készüljön a hagyományos könyv nyomán, de természetesen a kötet így magában is teljes egészében megállja a helyét.

Völgyesi Orsolya munkájának köszönhetően a 19. század egyik nagy formátumú, sőt egyenesen a magyar történelmet formáló személyiségének dokumentumai váltak elérhetővé és jól kutathatóvá, amelyeket számos tudományterület művelői forgathatnak nagy haszonnal. Már az első kötet is bizonyítja, hogy Eötvös József levelezésének sorozata megkerülhetetlen forrása lesz a korszak kutatóinak.

Boldog-Bernád István